

Οι ψηφιακές συλλογές της Βιβλιοθήκης & Κέντρου Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Πατρών: Εργαλεία συνεργασίας για τη συστηματική ανάδειξη του ελληνικού επιστημονικού και πολιτιστικού αποθέματος

*Κατερίνα Συνέλλη, ΔρΦ,
Διευθύντρια Βιβλιοθήκης & Κέντρου Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πατρών
Παναγιώτης Γεωργίου
Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης Πανεπιστημίου Πατρών*

1. Εισαγωγή

Η Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης (ΒΚΠ) του Πανεπιστημίου Πατρών ιδρύθηκε το 1965 και είναι η σημαντικότερη επιστημονική βιβλιοθήκη στις Περιφέρειες της Δυτικής Ελλάδος και Πελοποννήσου. Ήδη από το τέλος δεκαετίας του '80 διέκρινε την ανάγκη αυτοματοποίησης των διαδικασιών και υπηρεσιών της καθώς και τη σημασία της ηλεκτρονικής πληροφόρησης για τους χρήστες. Από τις πρώτες βιβλιοθήκες που αποκτούν αυτοματοποιημένο σύστημα διαχείρισης του υλικού, Online κατάλογο και ψηφιακές βάσεις δεδομένων σε CD-ROM, προχωράει σταθερά από τότε στο δρόμο της ψηφιακής εποχής με την ανάπτυξη και παροχή σύγχρονων διαδικτυακών υπηρεσιών πληροφόρησης. Από το 2001 και στο πλαίσιο του έργου «ΤΗΛΕΦΑΕΣΣΑ: Παροχή ηλεκτρονικών υπηρεσιών της ΒΚΠ του Πανεπιστημίου Πατρών στην ακαδημαϊκή κοινότητα» που χρηματοδοτήθηκε από το Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. ΙΙ/Γ' ΚΠΣ του ΥΠ.Ε.Π.Θ, η ΒΚΠ υλοποιεί διάφορες δράσεις ψηφιοποίησης και ευρετηρίασης, ανάπτυξης νέων ηλεκτρονικών υπηρεσιών και εργαλείων πληροφόρησης των χρηστών, εργαλεία και μεθόδους αυτοματοποίησης και διασφάλισης της ποιότητας των λειτουργιών και των υπηρεσιών που παρέχει κ.ά. Το σημαντικότερο ίσως κομμάτι του έργου αφορά στη δημιουργία και λειτουργία των ψηφιακών συλλογών της, με έμφαση στο ιστορικό ελληνικό λογοτεχνικό και επιστημονικό περιεχόμενο.

2. Η φιλοσοφία της ΒΚΠ

Βασικοί στόχοι της ΒΚΠ σε ότι αφορά στη δημιουργία των ψηφιακών της συλλογών αποτελούν:

- Ο εμπλουτισμός του Διαδικτύου με ψηφιακό περιεχόμενο στην Ελληνική γλώσσα
- Η παραχώρηση ανοικτής πρόσβασης στο περιεχόμενο αυτό για όλους τους χρήστες, με στόχο την ευρεία διάδοση και χρήση του
- Η προώθηση της φιλοσοφίας και των τεχνολογιών ανοικτής πρόσβασης στην Ελλάδα, με γενικότερο στόχο τη βελτίωση της επικοινωνίας μεταξύ των μελών της ακαδημαϊκής και ερευνητικής κοινότητας και ελεύθερη πρόσβαση στα αποτελέσματα της έρευνας

Η μεθοδολογία και τα εργαλεία, πάνω στα οποία βασίστηκε η υλοποίηση των παραπάνω στόχων, μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω:

- Επίτευξη στόχων μέσω κατάλληλων συνεργασιών, ει δυνατόν αμφίδρομης σχέσης. Όπως θα αναλυθεί στις επόμενες παραγράφους, όπου θα παρουσιαστούν οι συλλογές της ΒΚΠ, οι διάφορες συνεργασίες, ιδιαίτερα σε θέματα περιεχομένου, αλλά και σε θέματα τεχνολογιών, αποτέλεσαν βασικούς παράγοντες επιτυχίας των σχετικών δράσεων.
- Υιοθέτηση, αλλά και ενεργός υποστήριξη, λογισμικού ανοικτού κώδικα και γενικότερα τεχνολογιών που υποστηρίζουν και υλοποιούν βασικές αρχές της ανοικτής πρόσβασης και της ελεύθερης επικοινωνίας. Στο πλαίσιο αυτό υιοθετήθηκαν τα συστήματα DSpace, με το ελληνικοποιημένο περιβάλλον εργασίας που υλοποίησε η Βιβλιοθήκη & Κέντρο Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, και το Open Journals Systems,¹ για το οποίο υλοποιήσαμε εμείς το ελληνικό περιβάλλον εργασίας.²
- Υιοθέτηση κατάλληλων διαδικασιών και πολιτικών επεξεργασίας και διάθεσης του περιεχομένου καθώς και προστασίας των πνευματικών δικαιωμάτων των δημιουργών του (π.χ. Creative Commons) πάντα στην κατεύθυνση της ανοικτής πρόσβασης.
- Διάδοση των αποτελεσμάτων των σχετικών δράσεων και κυρίως διάθεση των δεδομένων των συλλογών στη διεθνή επιστημονική κοινότητα μέσω των κατάλληλων πρωτοκόλλων επικοινωνίας και σύνδεσης με διεθνή επιστημονικά ευρετήρια/μηχανές αναζήτησης ανοικτής πρόσβασης (OAIster, DRIVER, BASE κλπ).

3. Οι ψηφιακές συλλογές ανοικτής πρόσβασης της ΒΚΠ

3.1. Νημερτής³

Αποτελεί το ιδρυματικό καταθετήριο του Πανεπιστημίου Πατρών. Αυτή τη στιγμή λειτουργεί ως καταθετήριο για τις διδακτορικές διατριβές, τις μεταπτυχιακές και διπλωματικές ή πτυχιακές εργασίες που έχουν εκπονηθεί στο Πανεπιστήμιο Πατρών. Στο μέλλον η Νημερτής θα εμπλουτιστεί και με τεχνικές αναφορές ερευνητών, επιστημονικά άρθρα (pre-prints ή post-prints) και παρουσιάσεις σε συνέδρια των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας, με απώτερο σκοπό να γίνει βιβλιοθήκη παρακαταθήκης για την ερευνητική δραστηριότητα που επιτελείται στο Πανεπιστήμιο Πατρών.

Τα καταθετήριο λειτουργεί με την πλατφόρμα ανοικτού κώδικα Dspace, η οποία έχει υλοποιηθεί από το MIT και την HP. Το ελληνικό περιβάλλον εργασίας που χρησιμοποιείται υλοποιήθηκε από την ΒΚΠ του Πανεπιστημίου Μακεδονίας. Η κατάθεση των διδακτορικών διατριβών και των μεταπτυχιακών εργασιών είναι υποχρεωτική. Κατά τη διάρκεια υποβολής κάθε τεκμηρίου στο σύστημα με τη μέθοδο της αυτοαρχαιοθέτησης, παρέχεται στο συγγραφέα η δυνατότητα να καθορίσει τα δικαιώματα χρήσης της εργασίας του με εφαρμογή ενός τύπου αδείας από τις Creative Commons. Η δυνατότητα αυτή είναι προαιρετική και παρέχεται στους χρήστες του συστήματος Νημερτής ως ειδικό συμπλήρωμα για τον ακριβή προσδιορισμό των δικαιωμάτων χρήσης των εργασιών αυτών από τους αναγνώστες τους, πέρα από την τυποποιημένη άδεια διάθεσης και χρήσης του περιεχομένου που εκδίδει το σύστημα και αφορά τα δικαιώματα που παραχωρεί ο καταθέτης στη ΒΚΠ.

¹ <http://pkp.sfu.ca/?q=ojs>

² <http://pkp.sfu.ca/ojs-languages/greek>

³ <http://nemertes.lis.upatras.gr/>

Εικόνα 1: Η αρχική σελίδα του συστήματος «Nimeritis»

3.2. Κοσμοπολις⁴

Αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια της ΒΚΠ στο χώρο της ψηφιοποίησης και τεκμηρίωσης ελληνικών περιοδικών και τέθηκε σε λειτουργία για πρώτη φορά το 2004. Περιλαμβάνει 20 τίτλους ελληνικών λογοτεχνικών περιοδικών του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Αποτέλεσε μια συνεργατική δράση

- της ΒΚΠ, η οποία ανέλαβε την τεχνική επεξεργασία του περιεχομένου και τη λειτουργία και διαχείριση της συλλογής,
- με το τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών, και συγκεκριμένα την Αναπληρώτρια Καθηγήτρια της ειδίκευσης των Νεοελληνικών Σπουδών, κα Αθηνά Γεωργαντά και την κα Μαρία Ρώτα (τότε Διδάσκουσα ΠΔ 407/80 στο ίδιο Τμήμα), που με ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητριών ανέλαβαν την ευρετηρίαση και επιστημονική τεκμηρίωση του περιεχομένου
- και το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), που συνεισέφερε με το ψηφιακό περιεχόμενο των επιλεγμένων τίτλων περιοδικών από την συλλογή του.

Από τον Μάρτιο του 2007 η λειτουργία της συλλογής Κοσμοπολις βασίζεται στην πλατφόρμα ανοικτού κώδικα Open Journals System - OJS.

Εικόνα 2: Η αρχική σελίδα του συστήματος «Κοσμοπολις»

⁴ <http://xantho.lis.upatras.gr/kosmopolis/>

3.3. Πλειάς⁵

Αποτελεί την συνέχεια της συλλογής Κοσμοπόλις και περιλαμβάνει το περιεχόμενο 26 τίτλων ελληνικών περιοδικών του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα, ποικίλης θεματολογίας, από τη συλλογή του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου (ΕΛΙΑ).

Η συλλογή έχει σχεδόν ολοκληρωθεί και υλοποιήθηκε από την ΒΚΠ σε συνεργασία με ομάδα πτυχιούχων Φιλολογίας. Η λειτουργία της συλλογής Πλειάς βασίζεται επίσης στην πλατφόρμα ανοικτού κώδικα Open Journals System - OJS.

Εικόνα 3: Η αρχική σελίδα του συστήματος «Πλειάς»

3.4. Ηλεκτρονικό Ευρετήριο Περιεχομένων Ελληνικών Περιοδικών του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα

Το έργο αφορά στη δημιουργία ενός ηλεκτρονικού ευρετηρίου (βάσης δεδομένων) με το περιεχόμενο (βιβλιογραφικές εγγραφές) 15 περιοδικών εκδόσεων του 20^{ου} αιώνα σε θέματα κυρίως κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών επιστημών. Η δράση υλοποιείται σε συνεργασία με τη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων, στη συλλογή της οποίας ανήκουν οι επιλεγμένοι τίτλοι. Η βάση δεδομένων αναμένεται να ολοκληρωθεί και να λειτουργήσει μέχρι τις 31/12/2008.

4. Πρωτοβουλίες e-publishing και ψηφιακής αρχειοθέτησης περιοδικών

4.1. Δεξαμένη: Αρχεία Σύγχρονων Ελληνικών Περιοδικών⁶

Πρόκειται για μια πρωτοβουλία της ΒΚΠ σε συνεργασία με τις συντακτικές ομάδες των έγκριτων περιοδικών *Αξιολογικά* και *Δευκαλίων*, με σκοπό την πιλοτική λειτουργία ενός ψηφιακού αρχείου με το περιεχόμενο σύγχρονων ελληνικών επιστημονικών περιοδικών. Η Δεξαμένη σε αυτή τη φάση φιλοξενεί το περιοδικό *Αξιολογικά*, ενώ μέχρι το τέλος του χρόνου θα έχει ολοκληρωθεί και η ευρετηρίαση και ψηφιοποίηση του περιοδικού *Δευκαλίων*.

⁵ <http://xantho.lis.upatras.gr/pleias>

⁶ <http://xantho.lis.upatras.gr/dexameni/>

Η λειτουργία της συλλογής Δεξαμένη βασίζεται και αυτή στην πλατφόρμα ανοικτού κώδικα Open Journals System - OJS.

Ως συλλογή και υπηρεσία η Δεξαμένη φιλοδοξεί να:

- παρέχει τις απαραίτητες υποδομές και τεχνολογίες για την ψηφιοποίηση, φιλοξενία και ανάδειξη του ψηφιακού περιεχομένου των περιοδικών προς όφελος τόσο των δημιουργών του περιεχομένου όσο και των χρηστών
- παρέχει τις απαραίτητες υπηρεσίες αναζήτησης, εντοπισμού και ανοικτής και ελεύθερης πρόσβασης στο ψηφιακό περιεχόμενο των περιοδικών αυτών
- συνεισφέρει στην μακροχρόνια προστασία και διατήρηση του περιεχομένου σε ψηφιακή μορφή.

Η Δεξαμένη ακολουθεί μια ζωντανή διαδικασία συνεχούς ενημέρωσης του περιεχομένου των φιλοξενούμενων περιοδικών στα πρότυπα άλλων διεθνώς αναγνωρισμένων υπηρεσιών (π.χ. JSTOR), υιοθετώντας τη μέθοδο της χρονικής καθυστέρησης διάθεσης του περιεχομένου ενός τεύχους του περιοδικού από την ημερομηνία της δημοσίευσής του (moving wall).

Βασική μας προτεραιότητα για το άμεσο μέλλον είναι ο εμπλουτισμός της Δεξαμένης με το περιεχόμενο και άλλων ελληνικών επιστημονικών περιοδικών. Ως εκ τούτου η ΒΚΠ απευθύνει ανοικτή και διαρκή πρόσκληση προς κάθε ενδιαφερόμενο (ιδιοκτήτες τίτλων, κατόχους πνευματικών δικαιωμάτων, εκδότες, συντάκτες και επιμελητές έκδοσης περιοδικών).

Εικόνα 4: Η αρχική σελίδα του συστήματος «Δεξαμένη»

Τέλος, η ΒΚΠ δραστηριοποιείται σε πιλοτικό στάδιο στο χώρο της ηλεκτρονικής δημοσίευσης με την έκδοση δύο νέων ηλεκτρονικών επιστημονικών περιοδικών ανοικτής πρόσβασης σε συνεργασία με μέλη ΔΕΠ του Πανεπιστημίου Πατρών. Η έκδοση των πρώτων τευχών αναμένεται στο τέλος του 2008. Το σύνολο των διαδικασιών (υποβολή, αξιολόγηση, επιμέλεια και δημοσίευση) είναι πλήρως αυτοματοποιημένο και υλοποιείται μέσα από την πλατφόρμα ανοικτού κώδικα Open Journals System - OJS.

5. Μελλοντικές ενέργειες

5.1 Αναβάθμιση & Λειτουργία σε πραγματικές συνθήκες του Ευρετηρίου Ελληνικών Ψηφιακών Πηγών⁷

Από τις αρχές του 2008 η ΒΚΠ έχει θέσει σε πειραματική λειτουργία το Ευρετήριο των Ελληνικών Ψηφιακών Πηγών με στόχους :

- Την καταγραφή της εξέλιξης και της προόδου της χώρας στη δημιουργία ψηφιακού περιεχομένου και υπηρεσιών πληροφόρησης
- Τη συγκέντρωση και κωδικοποίηση βασικών πληροφοριών και παραμέτρων για τη δημιουργία σε επόμενη φάση ενός «μητρώου» ελληνικών ψηφιακών πηγών
- Την ανάδειξη σημαντικών θεμάτων και προβλημάτων αναφορικά με ζητήματα τεχνολογιών, προτύπων, παρεχόμενων υπηρεσιών και πολιτικών επιλογής και διαχείρισης των ψηφιακών πηγών
- Την εξέταση της υφιστάμενης κατάστασης και την πρόταση μελλοντικών ενεργειών για την ενίσχυση της προσπάθειας για ανοικτή πρόσβαση στο περιεχόμενο

5.2. Συνεργασία με τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πατρών

Το καλοκαίρι του 2008 ξεκίνησε μια συνεργατική προσπάθεια της ΒΚΠ με τη Δημοτική Βιβλιοθήκη Πατρών (ΔΒΠ) με στόχο την ψηφιοποίηση και ευρετηρίαση επιλεγμένων τίτλων περιοδικών τοπικής και εθνικής εμβέλειας από τη συλλογή της ΔΒΠ και εντέλει τη δημιουργία της νέας ψηφιακής συλλογής «Δανηλίδς», η οποία προβλέπεται να ξεκινήσει τη λειτουργία της με τη φιλοξενία των πρώτων τίτλων στις αρχές του 2009.

Ως χαρακτηριστικό δείγμα συνεργασίας αλλά και της χρησιμότητας των συνεργασιών μπορούμε να αναφέρουμε την συνεργασία της ΒΚΠ με την Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων στην υλοποίηση της συλλογής αυτής. Μεταξύ των τίτλων που είχαμε επιλέξει από τη συλλογή της ΔΒΠ για ψηφιοποίηση βρίσκεται σε περίοπτη θέση η γνωστή σατιρική εφημερίδα «Ο Ρωμηός», η οποία όμως είχε ήδη ψηφιοποιηθεί από την Βιβλιοθήκη της Βουλής στο πλαίσιο σχετικού προγράμματος του Ε.Π. Κοινωνία της Πληροφορίας. Η δημοσιοποίηση της σχετικής πρόθεσης της ΒΚΠ να ψηφιοποιήσει την εφημερίδα είχε ως αποτέλεσμα την επικοινωνία των δύο βιβλιοθηκών, η οποία εντέλει κατέληξε σε μια ιδιαίτερα εποικοδομητική συνεργασία. Η Βιβλιοθήκη της Βουλής διέθεσε το ψηφιακό περιεχόμενο της εφημερίδας στη ΒΚΠ για ευρετηρίαση και διάθεση στη συλλογή «Δανηλίδς» και η ΒΚΠ έχει την υποχρέωση να διαθέσει στη Βιβλιοθήκη της Βουλής τις βιβλιογραφικές εγγραφές για οποιαδήποτε χρήση και βεβαίως να δημοσιοποιήσει στη σχετική ιστοσελίδα τη συνεισφορά της. Η συνεργασία αυτή εξοικονόμησε οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους, ενώ μείωσε στο ελάχιστο τον απαραίτητο χρόνο διάθεσης του περιεχομένου του υλικού στους χρήστες. Ευχόμαστε η συνεργασία αυτή να επεκταθεί στο άμεσο μέλλον προς όφελος και των δύο πλευρών και να αποτελέσει και πρότυπο για παρόμοιες συνεργασίες άλλων φορέων.

⁷ http://www.lis.upatras.gr/Libworld/gr_resources_EL.php